

Venskabets dannelse

Emmeche, Claus

Published in:
Dannelse på universitetet – fordringer og udfordringer.

Publication date:
2017

Document version
Andet version

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Emmeche, C. (2017). Venskabets dannelse. I S. N. Larsen, & J. Raahauge (red.), *Dannelse på universitetet – fordringer og udfordringer*. (s. 56-73). Sophia - tænketank for pædagogik og dannelse.

Venskabets dannelse

Spekulation

Kan der siges noget nyt om dannelse, som ikke allerede er sagt? Som normativt begreb er dannelse blevet brugt og genbrugt af både liberale, konservative og socialistisk orienterede debattører i forsøg på at sætte pædagogiske dagsordener, eller udkaste visioner om den velorienterede, aktive og kritisk deltagende medborger, der gør sit til at bidrage til fællesskab og demokrati og bringe samfundet videre i den retning man nu måtte mene et samfund bør tage. Men en af dannelsestankens udfordringer er, at de som taler mest om dannelse er de som allerede 'har' den (omend altid i ufuldstændigt grad), dvs. de velformulerede, velstillede, veltilpassede, velassimilerede og velvillige folk der som et eksklusivt udsnit af befolkningen ligger langt fra det statistisk repræsentative. Som Steen Nepper Larsen velopløst skriver i sit kampskrift fra 2013:

“For at dannelse skal kunne lade sig gøre, er det livsvigtigt – måske endda i mange tilfælde kontrafaktisk nødvendigt – at udbrede og gøde en ethos, der siger, at viden er vidunderlig, og at folk vil udfordres.

Måske er der et konstitutionelt dilemma – i hvert fald et anmassende drama – indbygget i dannelsestanken og i visionen om, at borgerne vedvarende kunne og måske ligefrem burde være i færd med at blive til dannede mennesker i gennem en livslang proces, der vel at mærke ikke engang har udsigt til at have et fast endemål.

Dannelse handler om viljen og evnen til selv at gennemløbe en dannelsesproces, til selv at kaste sig ud i at tage livtag med det svære og med alt det, der ikke umiddelbart er tilgængeligt og forståeligt.” (s. 45)

Hvis dannelsestænkningen forfalder til at blive rent idealistisk og normativ, så den stedse må appellere til en vilje til 'livslang læring' – som ikke altid findes hos de målgrupper, den gerne vil befordre dannelse for – kunne et første skridt ud af dilemmaet være at åbne for spekulation over de virkelige betingelser for forskellige dannelsesprocesser. Hvad er det, som befordre dannelse, for hvem, og i hvilke situationer? Hvad danner subjektet til et samfund? Hvilken rolle spiller institutionelle og ikke-institutionelle forhold, og på hvor mange forskellige måder sker dannelsen, alt efter hvilket køn, social klasse eller etnisk gruppe processen er placeret i?

Et aspekt af dannelsens sociale bundethed vil uden tvivl kunne belyses gennem etnologen Thomas Højrup's livsformsanalyse. Den gør op med forestillingen om at velfærdspolitik (og vi kan tilføje uddannelsespolitik) kan føres på baggrund af postulater om almenmenneskelige behov og livsværdier. Dannelsen af et individ tager sig temmelig forskelligt ud, alt efter om baggrund og opvækst ligger i den karrierebundne og stærkt individualiserede livsform, i lønarbejderlivsformen hvor arbejdet blot er et middel til selve livsudfoldelsen i fritiden, eller i den livsform Højrup kalder den rurale, dvs. den selverhvervende fami-

1 Da jeg som forskningspolitisk debattør på bloggen *Forskningsfrihed?* har peget på livsformsanalysens betydning for forståelsen af den manglende på solidaritet mellem de ansatte forskere på danske universiteter under de jævnligt tilbagevendende fyringsrunder (indlæg af 24. marts og 1. maj 2010 på <http://professorvaelde.blogspot.dk/>), var jeg særlig glad for dialogen med Thomas Højrup på dannelseskonferencen på Aarhus Universitet i Emdrup d. 7. december 2016, dvs. efter at Højrup grotesk nok selv var blevet fyret fra sin stilling som professor i etnologi på Københavns Universitet, under de absurde massefyringer i februar 2016. Fyringerne mødte protester blandt forskere og studerende, omend afdæmpede. Den svage reaktion har flere årsager og kan også ses som udslag af en generel svækkelse af det akademiske medborgerskab, som Macfarlane (2005) blottægger i en analyse af høj relevans, også for spørgsmålet om universitet og dannelse.

lies livsform. Livsformsanalysen har mange anvendelser¹, og man kan med fordel bruge de højrupske kategorier til bedre at forstå ikke alene forskelligheden i dannelsens betingelser i de forskellige livsformer, men også diversiteten i de dannelsesformer vi møder i dagens samfund. Denne mangfoldighed, dannelsens sociale specificitet, udfordrer enheden i den klassiske dannelsestanke.

Hvis opgaven, som Steen Nepper Larsen (2013: 7) fremhæver det, består i "på en gang at tilegne sig og at overskride dannelses-tænkningen", er der brug for at kunne skifte perspektiv, spekulere over (i ordets oprindelige forstand: spejde efter) traditionens blinde pletter, og undersøge de steder, hvor dannelse udfolder sig i det daglige, med eller uden den helt store politisk-ideologiske bevågenhed. Jeg vil argumentere for, at et af de steder er venskabet.

At venskab kan optræde som et dannelsens sted er ganske vist ingen nyhed², men dog ret overset i den europæiske dannelses-tradition, som rummer en vis individualistisk skævhed. Traditionen glemmer let, at dannelsen af et myndigt individ er en proces der udfolder sig i både offentlige og private rum, og i de grænseflader mellem offentligt og privat (og mellem selvet og den anden), som også venskabet bevæger sig i.

2 Tænk på venskabets fremtrædende plads i Aristoteles' etik hvor det beforder sensitivitet over for det, som er godt og ædelt (Pangle 2003). Platons dialog Lysis har også fokus på venskab, men dens udlægning er omstridt. Den kan fx læses enten som en modernitetskritisk genpolitisering af privatsfæren som sted for emotionel udfoldelse af magt (Ludwig 2010), eller som en påmindelse om at filosofi (og dannelse) værdimæssigt ikke står over men kan fungere som katalysator for venskab (Digeser 2016: 286). Ligesom venskab i den græske antik ofte ses som forbundet med selve den filosofiske aktivitet, har venskab (som *kalyāa-mittatā*) i buddhismen tæt affinitet til den åndelige søgen (Maitreyabandhu 2001).

Læring gennem venskab – venskab med viden?

Her, længe efter fremkomsten af moderne institutioner, lyder det kryptisk at hævde, at venskaber kan være et dannelsens sted. I dag tænkes venskab som noget privat, mens dannelse synes at ske gennem offentlige uddannelses-, kultur- og medieinstitutioner. Ikke engang de sociale medier har for alvor ændret på det forhold, at venskabet blev privatiseret i det moderne og kom til at bevæge sig under det politiske livs radar; venskabet blev en quasi-institution. Tanken om venskabet som et dannelsens sted kræver derfor nogle historisk-sociologiske mellemregninger. Lad os starte i et hjemligt pædagogisk hjørne.

I dansk pædagogisk sammenhæng er der en vis traditionsbevidsthed om sammenhængen mellem nærværet af en art kærlighed, lyst eller positiv interesse i det som skal læres og indlæringens grad af succes. Det ofte citerede grundtvigske ord "og den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær" udlægges netop sådan: En grundtvig-koldsk tilgang til læring anskuer "ønsket om sammenhæng mellem lærdom og kærlighed til det lærte" som "en positiv udfordring, og mange steder har den fået den praktiske betydning, at man så vidt muligt ikke lader sig styre af et på forhånd givet pensum men (...) tilrettelægger undervisningen efter elevernes aktuelle interesser, modenhed og erfaringer."³ Eleven skal ikke lære et stof fordi læreren påstår at det engang kan blive nyttig viden, men fordi det er spændende, sjovt og stimulerende at beskæftige sig med emnet her og nu. Man kan godt overveje det nøjere forhold mellem det sjove, det interessante, det svære, og det som eleven kan se som kommende sin egen eksistens ved. Men ideen er at det lærte skal omhandle noget som er kært og vedkommende for eleven selv, før læringen kan gøre een 'klog' på hvad man nu måtte kere sig om.

3 <http://grundtvig-koldsk-skole.dk/leksikon/og-den-har-aldrig-levet/> (tilgået april 2017).

Kærligheden til det lærte minder om venskabet form for kærlighed, fordi vennerne, i den tid de tilbringer i indbyrdes samtale, er fælles om at undersøge noget i verden, som ligger uden for selve relationen mellem de to personer. Hvor det i den erotisk-romantiske form for kærlighed primært er selve den elskede, der er kærlighedens genstand, dér har hengivenheden til vennen en anden karakter i venskabet, hvor det i lige så høj grad er forsøgene på at begribe og komme overens med forhold i og til omverdenen, der er genstand for opmærksomhed. Det er heller ikke ligegyldigt at der er to, der sammen undersøger og tilegner sig noget nyt. To hjerner tænker bedre en een, og to venner kan i fællesskab 'se sammen' og indse ting, som de ellers ville overse, hvis de kun undersøgte sagen og erfarede verden hver især og ikke diskuterede deres indsigter med hinanden.⁴

Men hvad betyder det? Skal lærer og elev nu til at være venner? Kan de overhovedet være det, ville det være ønskeligt, og ville det være genuint venskab? Hvilken størrelse er venskab overhovedet? Her bliver vi nødt til at tage et lidt større idehistorisk tilløb, som indbefatter filosofien selv som et venskab med viden eller en kærlighed til visdom.

Flere har peget på en indre forbindelse mellem venskab i visse former og søgen efter sandhed, herunder selverkendelse.⁵ Lad os derfor først erindre hinanden om *filo-sofi* som dannelsens grundlæggende vidensbegær, der knytter mennesker sammen i bestræbelsen på intet mindre end at erkende sig selv og den sociale og naturlige verden. Sokrates og Platon var venner, men de var også lærer og elev, og de var venner med (hvad vi i dag vil kalde) videnskab, endnu før den opstod i sin institutionaliserede form af i dag, hvor den er blevet til system-

4 Venskab er selvfølgelig kun en blandt flere sociale forhold som medierer indsigt. Videnskaben er selv et kollektivt projekt og helt afhængig af en socialt fordelt kognition (jf. "distributed cognition"). Om kreative makkerskaber i videnskab, kunst og erhverv, se Shenk 2015. Om den særlige form for fælles oplevelse og bevidsthed (*sunaisthanesthai* hos Aristoteles) der opstår når venner ser noget sammen, se Flakne 2005 og Agamben 2009.

5 Ud over Platon og stoicismen (jf. Collette-Ducic 2014), fx: Deleuze & Guattari (1994: 2ff [1996: 20ff]), Vernon (2005: 162 ff [2010: 254ff]), Lynch (2005: 127ff), og Agamben (2009).

sat til effektiviseret vidensproduktion. Vi kan også minde hinanden om symposiet som et forum for dannelse og kritisk meningsundersøgelse, der forenede venner i et lystfyldt fællesskab. Nutidens skoler og universiteter virker temmelig fjernt fra det klassiske symposiums rituelle sammenknytning af lyst, networking og personlig erkendelse, men forskere bruger endnu betegnelsen for akademiske konferencer, selv de knap så animerede. Idealerne for sand erkendelse har da også undergået flere paradigmeskift siden oldtiden. Moderne uddannelser hviler på videnskab, universiteternes undervisning skal være forskningsbaseret, og der ønskes hele tiden *mere* viden, *ny* viden, lagt til den allerede eksisterende sum af opnået viden. Denne sum, fundamentet, forvitrer konstant, og især indenfor humaniora er man sig bevidst, at arkiverne af opnået viden jævnlige må fordøjes på ny og gentilgøres; at viden ikke er stabil men dynamisk, og kræver en stadig kritisk dialog om de bedste tolkninger til tiden.

Det klassiske dannelsesideal var smukt, men elitært. Dannelsens enhed er i dag fragmenteret og der tales om forskellige former for dannelse. Det samme synes interessant nok at gælde venskab. I den klassiske tradition fra Aristoteles og Cicero er det 'bedste' eller 'første' venskab (*prote filia*) baseret på et ideal om dyd. Det var venskab mellem lige og velstående mænd som intet manglede, hverken af materielle goder eller gode karakteregenskaber, men som ikke ville kunne leve det gode liv uden venner. Ser man bort fra det patriarkalske islæt er det en interessant iagttagelse, gjort for årtusinder siden, at selv civiliserede dannede mennesker – som frie, selvberørende, selvstændige og kyndige – behøvede venner for at udfolde al deres duelighed og erkendelse, i tidsfyldte sociale rum, hvor tankens indre dialog åbnes mod den anden, som en betingelse for at virkeliggøre et godt liv.

Klassisk anskuet var venskabet en politisk-etisk relation, hvori potentialerne for individets fulde udfoldelse sammen med den anden realiseres. En del af livet leves sammen med vennen. Man lærer, i kraft af fælles aktiviteter og fælles levet liv, både vennen og sig selv bedre

at kende. Ganske vist var der hos Aristoteles tale om en bred vifte af typer af *filia*, fra familiemedlemmer til medborgere i den samme bystat som man var 'civile venner' med (mere om det senere). Man havde venner fordi det var nyttigt, eller ligefrem nødvendigt for ens sikkerhed dér hvor man kom frem (som i det oldgræske gæstevenskab der kunne gå i arv, se Holst 2013). Der var også alle de venskaber som var baseret på behag og nydelse, velkendt ikke mindst hos de unge, men den højeste, mest excellente, og sjældneste type er venskabet mellem personer for hvem vennen er som 'ét andet selv'. I dette 'første venskab' er kærligheden til den anden uegennyttig, gensidig, og erkendt som sådan, og man vil og gør det bedste for vennen, for dennes egen skyld. Dette excellente venskab, formuleret af Aristoteles, overlevede den aristoteliske filosofis tilbagegang og fik en enorm indflydelse på senere europæisk tænkning over venskab som kærlighedsform – i al fald op til det punkt hvor kærlighedsfilosofien blev underlagt det kristne hegemoni, som nedprioriterede *filia*, venskabet, og satsede på *agape*, kærlighed til gud og næsten (Singer 2009).

I den aristoteliske tankegang er ven som kategori derfor todelt: Der er på den ene side 'venner' i flertal, de mange sociale former for nyttigt og fornøjeligt venskab, som også kendes i dag, hvor bare glosen ven dengang som nu bruges i utallige sammenhænge ("special price for you, my friend!", "jeg er ven med ham på Facebook") uden at være specielt forpligtende eller betegne en venskabsrelation. Og så er der på den anden side vennen i det 'første' eller 'bedste' venskab, *prote filia*, som er baseret på "ét viljesvalg, der udspringer af en varig sjælstilstand" (Aristoteles [ca. 330 f.v.t.] 1995: 168).⁶

6 "Sjælstilstand" oversættes i en engelsk udgave (2011: 171) til "characteristic"; det græske ord er *hexis*. Det er omdiskuteret om Aristoteles' nytte- og nydelsesvenskaber kan betragtes som egentlige venskaber; Nehamas (2016: 24, 105) mener at det instrumentelle ved disse diskvalificerer dem til begrebet mens Mooney & Williams (2016: 69), som hævder at have en nuværende konsensus af neoaristoteliske forskere i ryggen, anskuer også disse 'lavere' former for genuine venskaber, hvor vennen kerer sig om den anden for personens egen skyld og ikke blot pga. eget behag eller nytte.

Dette ægte venskab – som altså klassisk forudsætter allerede 'dannede' mennesker – minder, hvis vi skal tolke det ind i en moderne sammenhæng som har større fokus på det psykologiske og det individuelle, om et ægte kunstværk ved at være uudtømmeligt for mening. Selvom man kender vennen godt, er der altid noget nyt at hente i samværet. Hvis alt var kendt og forudsigeligt var venskabet allerede visnet; venner bliver ved med at holde af hinanden også ved bestandigt at overraske hinanden, og give ny mening, som et godt kunstværk. Det egentlige venskab er derfor et eksempel på en *intensiv uendelighed*.⁷ Ægte dannelse, derimod, som et senere begreb for annæmmelse af flere og flere kundskaber, virker som en *ekstensiv uendelighed*. Bestræbelsen på at opnå mere og mere viden, stadigt flere og nye erfaringer med flere og flere forskellige emneområder, er i princippet endeløs. Kan man nogensinde være dannet nok? Man vil altid kunne lære noget mere. Bare tilegnelse af videnskab vil aldrig være fuldbragt; videnskaben selv udvikler sig bestandigt. Dannelse er jo ikke som en overstået eksamen, men et åbent mål der selv er i udvikling. Selvdannelse forstået som moderne selvudvikling kan opleves som tilsvarende endeløs. Det kan lyde lettere hæsblæsende. Roligere er det genuine venskab, hvor man vælger det samme menneske igen og igen, og jo mere man gør det, jo mere vil den anden person vise sig at udgøre en uudtømmelig ressource. Vennen er hos den anden som en art immateriel besiddelse, og som filosofen Agnes Heller (1998: 14) udtrykker det: "intensiv uendelighed betyder at den ene er alt; ekstensiv uendelighed betyder at alt er det hele."

De to former for uendelighed er i heldigste fald komplementære: Der kan opstå frugtbare og berigende forbindelser mellem venskabets bestandige dannelse, opretholdelse og udvikling, og den samfundsmæssige dannelse af en rig individualitet. En smuk illustration er det

7 Heller (1998: 14) henviser til Hegel, men distinktionen mellem intensiv og ekstensiv uendelighed går længere tilbage i filosofihistorien.

tætte venskab mellem Lenú og Lila i Elena Ferrantes Napoli-kvadrologi, et romanværk der beskriver venskabet som en modstandslomme i et undertrykkende samfund.

Dannelsestænkningen har nok den tyske idealisme som sin grund, men er også formet af oplysningstænkningens ideal om den ubegrænsede proces, hvori mennesket (og menneskeheden) stadig bliver til, og langsomt perfektioneres som led i civilisationsprocessen. Der er intet sted hvor målet er fuldbragt, dannelsesforløbet er uendeligt. Venskabet stedfæster dannelsen, og gør den endelig, ved at altid allerede ufuldstændigt dannede enkeltindivider i fællesskab danner og omdanner hinanden til mere virkelige personer, uden nogensinde selv at nå frem til hverken fuld dannelse eller perfekt venskab. Virkelige personer dannes under indflydelse af idealet, men venskabet bringer processen ned fra himlens idealer til mere afgrænsede jordiske realiteter. Venskab er et reelt og socialt stedbundet forhold mellem personer, der har oparbejdet en af de mange former for gensidig hengivenhed, loyalitet, støtte, tillid, fortrolighed, lydhør opmærksomhed, osv., som kendetegner dette bånd. Anskuet sådan er det oplagt at venskab kan bevirke dannelse i praksis. En mere indgående forståelse af venskabers rolle og egenart kan derfor føre til mere konkrete forståelser af dannelse.

Venskabet som reflektionsform og -forum

Venskabsoptikken på dannelse åbner således for begribelse af mangfoldigheden i et aktuelt samfunds dannelsesprocesser, ikke mindst fordi der findes mange former for venskab.

Det samme gælder for de typer af refleksivitet som mennesker udfolder i valget af en vej igennem livet: Tænk på en teenagers eksistentielle spørgsmål "hvad har jeg lyst til, og hvad vil jeg *kunne* blive?" Spørgsmålet kan ikke reduceres til valget af profession, det handler i

lige så høj grad om en identitet som endnu er under dannelse. Måderne at tænke på, ikke bare over det spørgsmål (om veje for identitets- og uddannelse som sociale strukturer tillader/blokerer, versus den handlekraft, vilje og kapacitet individet selv kan mønstre), men også måderne at reflektere på generelt, er selv underkastet en social og historisk raster; en opdeling i bestemte socialt bundne former, som påvist af den britiske sociolog Margaret Archer.

Men lad os først lægge vejen forbi en australsk intellektuel, nemlig den politiske psykolog Graham Little (1939-2000) og hans studier af venskab. Både Archer og Little har foretaget analyser af interview med personer fra vidt forskellige sociale positioner (køn, klasse, politisk og seksuel orientering, osv.) og de når uafhængigt af hinanden frem til – ikke de helt samme, men hinanden lignende og gensidigt supplerende – opdelinger i de former for selv-dannelse, som produceres igennem ethvert individs møde det sociale rum (familie, klasse, køn, tradition, nation, opvækst og institutioner) man nu lige var så heldig eller uheldig at begynde i. Littles evidensrelaterede opdeling i venskabsformer har teoretisk sin rod i Aristoteles' venskabslære og i en freudiansk tilgang til subjektets tidlige dannelse i familiens mikrounivers, især D.W. Winnicotts teori om objektrelationer. Der er tre grundtyper af familier, som Little, ikke uden mild ironi, kalder de stærke, de gode og de specielle familier. Tilsvarende fandt han via sine interviews tre former for venskab, henholdsvis det sociale, det familiære og det kommunikative. Sidstnævnte er det som kommer tættest på det perfekte venskab hos Aristoteles, men Little har et meget klart blik for at ingen af typerne er gnidningsfrie.

Kort gengivet fostrer "den stærke familie" – som har en ret autoritær patriarkalsk struktur og hvis værdier er normalitet, følelseskontrol og det at klare sig godt på arbejdsmarkedet – ambitiøse individer med fokus på selvstændig karriere. De kommer til at værdsætte en art *socialt venskab*. Det er en ad hoc-præget relation, konform og med en vis lethed, og ikke til dybere betænelser. Vennerne er som kammerater, der

hjælper hinanden med at komme videre, og som man kan underholde sig godt sammen med. Det sociale venskab, siger Little, er som et frikvarter fra pligt og arbejde, men det glemmer aldrig at det vigtigste ligger et andet sted: I samfundets magtrelationer, konkurrencen og i de dominerende holdninger.

Så er der "den gode familie", en type der prioriterer mikrofællesskabet højere end arbejde, og har fokus på sammenhold, støtte og nærhed. Omsorgen er stor, men levner ikke megen plads til kritik, der kunne antyde at ikke alle altid er sammen om det samme, eller er de samme. Janteloven lurder. Den gode familie fostrer mennesker for hvem det vigtigste ikke er selvrealisering, men at kunne passe ind og støtte op. Tilsvarende er *familiært venskab* forsøget på hos den voksne at reproducere hvad forestillingen om den ideelle familie ville have været for et barn. Venskabet yder hjælp, støtte, kontinuitet og opmærksomhed i en form for sekulariseret næstekærlighed.

Endelig fremskriver Little "den specielle familie" som en type, der normativt set tillader barnet en mere rummelig udfoldelse. Hverken køns- eller andre roller er helt fastlåste, og der er ikke fokus på at skulle gå i lære hos lige den forælder hvis køn barnet deler. Barnet får lov til at blive til sin helt egen, enten ved at forældrene søger at kultivere bestemte sider af barnets nysgerrighed, eller ved at forsømme opdragerrollen. Derfor fostrer specielle familier personer for hvem det *kommunikative venskab* bliver såvel en erstatning for, men også en videreførelse af en aldrig fastlagt eller fuldbragt socialiserings- og dannelsesproces. Selvom vennerne her får rollen som 'den valgte familie', er venskabet ikke familiært, men kritisk kommunikativt. Venskab handler om at kommunikere den enkeltes identitet, at se og blive set og anerkendt som den man er. Det kan have narcissistiske træk, men kan sam-

8 Archers forskning har afkastet flere bøger; den fra 2012 er et fint sted at starte. Om Archer og venskabets selvdannelseseffekt, se også Emmeche 2015: "Semiotic scaffolding of the social self in reflexivity and friendship", *Biosemitotics* 8(2): 275-289 (som indgår som del af et projekt om interdisciplinaritet og venskab. Flere tekster kan hentes på academia.edu).

tidigt omhandle ideer om hvad som helst, der udveksles i venskabet, hvor den fælles deling af erfaringer, oplevelser, tvivl og indsigter (som i forbindelse med Aristoteles' perfekte venskab) kommer til udfoldelse. Som Little formulerer det, "åbner det for den mulighed at venskab ikke er et ekstra tilbud, men det mest levende af alle menneskelige forhold, mere levende end politik, markeder, kirker, og endda familier og sex" (p. 15).

Hvor Little sætter et psykodynamisk spotlight på det kommunikative venskabs dannende og selvdannende effekter, er afsættet for Margaret Archer det sociologiske spørgsmål om hvordan enkeltindivid og samfundsstruktur vekselvirker i det moderne.⁸ Fokus er her den på én gang sprogafhængige, kognitive og emotionelle dialog, som næsten alle mennesker fører med sig selv (som en indre samtale) og de andre – men i former som kan være mere eller mindre autonome, eller selvkritisk-reflekterende, eller fragmenterede, eller bundet op på dialogisk modspil fra en nær kreds af familie og venner. Archer gør den empiriske opdagelse, at der findes sådanne kategorialt forskellige måder, hvorpå en person reflektivt håndterer sin indre og ydre dialog. Hendes kortlægning af disse måder, viser, som et vigtigt sideresultat, at venskaber har forskellig funktionel betydning for hvordan virkelige personer forholder sig til de mangfoldige valgmuligheder.

Som påmindelse om dannelsens udfordrende skyggeside må nævnes den kategori, som Archer kalder 'de brudt-refleksive', *fractured reflexives*. Det er personer som af biologiske eller psykosociale årsager kun momentvist magter at forholde sig kontrolleret og produktivt til dette at overveje, beslutte og planlægge egne livsstrategier, og for hvem skæbneaspektet på vejen gennem tilværelsen bliver det dominerende. Archer ser med bekymring på et voksende antal unge, som ikke formår at efterleve det senmodernes imperativ om at forholde sig reflektivt til eget liv. Et eksempel er den britiske fødte Sherin fra en opløst asiatisk familie (Archer 2012: 258ff) som bl.a. fortæller:

“Jeg plejer at undgå at tænke over ting, jeg vil bare ikke tænke over problemer, vil ikke have med dem at gøre, så jeg prøver ligesom at undgå at tænke over dem, og det er virkelig skidt, for man når heller ingen beslutning eller konklusion ... og når jeg tænkte over – jeg vil gerne ha’ det her sker, eller det her – er man nødt til at tænke over det, og så kan det gøre en vred, hvad der er grunden til at jeg ligesom undgår det, jeg visker det ud af mit hoved og tænker ikke over det ... hvad der ikke løser det, men jeg kan ikke komme på en bedre løsning ... som lille barn kan jeg ikke huske at jeg undgik at tænke over ting, det var først da jeg blev en ti elleve stykker og frem...” (s. 265).

Sherin og de brudt-refleksive kan sagtens tænke generelt og er ikke uintelligente, understreger Archer, men de magter ikke at forholde sig viljesfuldt målrettet til den situation de står i. Det skal her tilføjes, at som Archer videre beskriver denne case, så ender det godt for Sherin. Hun tages under vingerne af en ven fra kollegiet, en pige der inspirerer og støtter hende og i sidste ende hjælper hende til at blive hvad Archer kalder ‘autonomt refleksiv’ – som groft sagt er kategorien af de som i høj grad er i stand til at praktisere effektiv karriereplanlægning. Ifølge Archer er de brudt-refleksive nemlig ofte blot hæmmet af en række sociale og psykologiske omstændigheder, der over en kortere eller længere periode lægger låg på deres mulighed for at forholde sig frugtbart til egen situation, fx følge en uddannelse og tage livtag med tilværelsens øvrige udfordringer.

Hvis man skulle nedsætte en kommission for at rådgive politikere om at styrke dannelsesaspektet i skolernes undervisning, burde indsigter fra Archers kortlægning være kærkomne. Bevægelsesmønstrene for fordelingen af de forskellige former for refleksivitet henover en år-række er med til at tage temperaturen på integrationen i samfundet. Det handler ikke kun om immigranter. Vi kan alle i høj grad lære af

Archer hvad dannelse også er i dag, nemlig refleksivitet i socialt bundne og somme tider brudte former, og vi kan indse at familie, venner, og i det hele taget det nære civilsamfund kan udgøre en særdeles kritisk ressource og et rum for dannelse.

Civilt venskab, borgerdyd, og republikanisme.

Hermed er vi fremme ved et sidste dannelsesaspekt af venskab, som er central i en samfundsmæssig sammenhæng, men har været overset af alle politiske traditioner bortset fra republikanismen (Hansen 2007) og feminismen (Schwarzenbach 2009). Vi antydede ovenfor begrebet om *civilt venskab* hos Aristoteles, som regnede alle borgerne i bystaten for en art venner, selvfølgelig ikke personlige venner, men alligevel venner. Det civile venskab er et særligt nyttevenskab, men det er ikke utilitaristisk i moderne moralfilosofisk forstand. Det viser hen til et samfund, hvor medborgerne har en venlig interesse, ikke bare for hindandens økonomiske velstand, sociale velfærd og juridiske rettigheder, men også for den moralske karakter, som medborgeren har.

Det er ikke en helt fremmed tanke. Ingen ønsker fx at leve i et samfund af svindlere eller rendyrkede egoister, eller i stærkt korrupte samfund, hvor ‘venskab’ blot er et mafiøst synonym for de personlige fordele som opnås ved bestikkelse; i grelle tilfælde betingelsen for at modtage en offentlig ydelse. Civilt venskab er det modsatte af nepotisme og korrupsion, og minder som begreb mere om solidaritet. Men hvor *solidaritet* i politisk teori og praksis er bundet til bestemte klasser og sociale tilhørsforhold (lønmodtagerne opbygger solidariske ordninger for sig selv, ikke fx for de hjemløse), dér er det civile venskab tænkt alment for alle, som bor sammen og er en del af det samme

9 “Friendship is so eminent a republican virtue” (Arendt, citeret i Gebhardt 2008: 335). Om Arendt, venskab og det politiske, se også Chiba 1995, Nixon 2015 og Digeser 2016.

statsligt afgrænsede fællesskab. Civilt venskab er villighed til at vise samfundssind. I et samfund, der er animeret af en sådan ånd, har hver borger et vist mål af interesse i og omsorg for enhver anden medborgers velbefindende, alene fordi han eller hun er medborger (Cooper 1993: 319).

Hannah Arendt er en af de tænkere, som ihærdigt har søgt efter en ny form for offentligt bånd imellem mennesker. Hun søgte at skabe plads til et begreb om venskabelig kærlighed som et objektivt filosofisk begreb, der etablerer en sådan relation både mellem mennesker indbyrdes og mellem mennesker og genstande.⁹ Et bånd som også kan forbinde grupper, der har respektable identitetspolitiske særinteresser, med hinanden i et egentligt politisk fællesskab. Hvad Arendt har i tankerne er ikke det moderne begreb om venskab som en privat intim relation, hvor folk åbner deres hjerter og fortæller hinanden hemmeligheder om sig selv. Det ville være for tæt og psykologisk, og true med at nedsmelte afstanden i det in between, det mellemværende mellem mennesker, som ifølge Arendt er nødvendig for det politiske rum. Ligesom antikkens tænkere mente hun at venskabets essens er diskurs, samtale, og det er netop denne, som forener folk i et samfund. Venskabet må befinde sig i hjertet af selve det politiske og den mellem menneskelighed, der må kendetegne det politiske. Venskab svarer for Arendt ikke til det naturalistisk nødvendige, eller det homogene; venskabet rummer forskellighed og er snarere et personligt forbindelsesled til en bredere offentlig sfære. Det er som en lille offentlighed, med diskussion, argumentation, overvejelser, overtalelse, samarbejde og fravær af hierarki. En cirkel af venner kan udgøre et diskursivt rum, som hverken er privat eller offentligt, men som 'proto-offentligt' (Chiba 1995: 519) er en central betingelse for overhovedet at kunne danne tid og rum for politisk aktivitet, såvel som for menneskelighed.

En aktuel udgave af civilt venskab, med inspiration fra republikanistisk og feministisk tænkning, kunne være et af de steder, hvor statens institutioner – fx via universiteter, skoler, biblioteker, med-

borgerhuse og sportscentre – faciliterer udveksling af sociale og intellektuelle ressourcer mellem medborgere. Ved at bibringe tilpas rige rammer og betingelser, kan det befordre dannelse, i form af tilegnelse af borgerdyd, aktivt medborgerskab, og verdensborgerskab.

Dannelse er godt, men venskabets dannelse er bedre, for det forankrer dannelsens værdier i konkrete, både personlige og civile relationer mellem mennesker, som ikke behøver at lade sig nøje med at dyrke det gode liv hver især i egen have.

Litteratur

- Agamben, Giorgio 2009: "The friend", s. 25-37 i: *What is an Apparatus and Other Essays*, Stanford CA: Stanford University Press [orig.: "Lamico", 2007].
- Archer, Margaret S. 2012: *The Reflexive Imperative in Late Modernity*, Cambridge University Press.
- Arendt, Hannah 2005: *Menneskets vilkår*, København: Gyldendal [orig.: *The Human Condition*, 1958]
- Aristoteles 1995: *Den nikomacheiske etik*, Frb.: Det Lille Forlag. [Aristotle's *Nicomachean Ethics*, London: The University of Chicago Press, 2011].
- Chiba Shin 1995: "Hannah Arendt on Love and the Political: Love, Friendship, and Citizenship", *The Review of Politics* 57(3): 505-535.
- Collette-Ducic, Bernard 2014: "Making friends: The stoic conception of love and its Platonic background", s. 87-115 i: Suzanne Stern-Gillet & Gary M. Gurtler, SJ, red.: *Ancient and Medieval Concepts of Friendship*. New York: SUNY Press.
- Cooper, John M. 1993: "Political animals and civic friendship", s. 303-326 i: Neera K. Badhwar, red.: *Friendship: A Philosophical Reader*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari 1994: *What is Philosophy?* London: Verso. [på dansk 1996: *Hvad er filosofi?* Kbh.: Gyldendal]
- Digester, P.E. 2016: *Friendship Reconsidered: What it Means and How it Matter to Politics*, New York: Columbia University Press.
- Flakne, April 2005: "Embodied and embedded: friendship and the sunaesthetic self", *Epoché* 10(1): 37-63.
- Gebhardt, Jürgen 2008: "Friendship, trust and political order: A critical overview", s. 315-347 i: John von Heyking and Richard Avramenko, red.: *Friendship and Politics. Essays in Political Thought*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Hansen, Mogens Herman 2007: *Den moderne republikanisme og dens kritik af det liberale demokrati*, Kbh.: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Heller, Agnes 1998: "The beauty of friendship", *The South Atlantic Quarterly* 97(1): 5-22.
- Holst, Jonas 2013: *Venskabets etik: en antik-moderne idehistorie*, Kbh.: Forlaget THP.
- Højrup, Thomas 2013: *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*, Kbh.: Museum Tusulanums Forlag.
- Larsen, Steen Nepper 2013: *Dannelse – en samtidskritisk og idehistorisk revitalisering*, Munkebo: Forlaget Fjordager.
- Little, Graham 2000: *Friendship: Being Ourselves With Others*, Melbourne: Scribe Publications [1st ed., Melbourne: Text Publishing, 1993].
- Ludwig, Paul W. 2010: "Without foundations: Plato's Lysis and Postmodern Friendship", *American Political Science Review* 104 (1): 134-150.
- Lynch, Sandra 2005: *Philosophy and Friendship*, Edingburgh University Press.
- Macfarlane, Bruce 2005: "The disengaged academic: the retreat from citizenship", *Higher Education Quarterly* 59(4): 296-312.

- Maitreyabandhu 2010: *Thicker than Blood: Friendship on the Buddhist Path*, Birmingham: Windhorse Publications.
- Mooney, Brian T. & John N. Williams (2016): "Valuable asymmetrical friendships", *Philosophy* 92: 51-76.
- Nehamas, Alexander (2016): *On Friendship*. New York: Basic Books.
- Nixon, Jon 2015: *Hannah Arendt and the Political*, London: Bloomsbury.
- Pangle, Lorraine Smith 2003: *Aristotle and the Philosophy of Friendship*, Cambridge University Press.
- Schwarzenbach, Sibyl A. 2009: *On Civic Friendship: Including Women in the State*. New York: Columbia University Press.
- Shenk, Joshua Wolf 2015: *Powers of Two: Finding the Essence of Innovation in Creative Pairs*, London: John Murray.
- Singer, Irving 2009: *The Nature of Love*, Vol. I-III, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Vernon, Mark (2005): *The Philosophy of Friendship*, Houndmills, Basinstoke: Palgrave Macmillan. [2. udg., 2010: *The Meaning of Friendship*, samme forlag].

**DANNELSE PÅ UNIVERSITETET
– FORDRINGER OG UDFORDRINGER**

Redigeret af Steen Nepper Larsen
& Jens Raahauge

© Bidragyderne og Sophia

1. udgave, 1. oplag, 2017

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner eller i virksomheder, der har indgået aftale med Copydan Tekst & Node, og kun indenfor de rammer, der er nævnt i aftalen.

Grafisk tilrettelæggelse: QuoteGrafik
Trykt hos Specialtrykkeriet Arco
Printed in Denmark 2017

Tak til bidragyderne, Dansk Magisterforening og Universitetslærerne i DM og Nørhaven, hvis generøsitet har gjort denne bog mulig.

ISBN 978-87-995279-7-7

**DANNELSE
PÅ UNIVERSITETET
– FORDRINGER
OG UDFORDRINGER**

Red. af Steen Nepper Larsen & Jens Raahauge

Indholdsfortegnelse

Forord	6
Hans Fink Om dannelse på et forskningsuniversitet	10
Lisbeth Verstraete-Hansen Engageret ud over sig selv i det fælles. Om sprogfagenes bidrag til en tidssvarende dannelse	22
Niels Kærgård Universitetet, dannelse og økonomi	38
Claus Emmeche Venskabets dannelse	56
Thomas Højrup Dialektisk dannelse i et statssystem og en verdensorden under forandring	74

Henrik Zinkernagel Naturvidenskabelig dannelse og æstetik	98
Inger Sjørlev Dannelse i tidens lys. Åbenhed, langsomhed og dømmekraft	118
Anja C. Andersen og Viggo Smitt Styr efter stjernerne	134
Per Aage Brandt Om dannelsens dannelse	154
Per Øhrgaard Hvorfor danner vi?	168